

V rámci nově se utvářejícího profilu policejního sboru v demokratickém právním státě prudce rostou nároky i na morální a mravní stránku odborné připravenosti našich policistů.

Policejní akademie ČR i střední policejní školy již řadu let v té či oné míře vyučují policejní etice, vydávají publikace, skripta a sborníky na rozličná profesně-etická témata, Policejní prezidium a MV ČR pořádají konference, semináře a workshopy. Snažíme se co nejvíce poučit i ze zkušeností našich zahraničních partnerů (policejních sborů v Nizozemí, Německu, na Slovensku apod.). Ve svém článku bych se chtěl zamyslet nad východisky, na nichž je vzdělávací a vědecký obor policejní etiky budován, a nad cíli, které si klade.

CO JE ETIKA?

Začneme trochu obecněji: vymezením, co je vlastně etika. Intuitivně je obsah tohoto pojmu sice znám každému, ale obávám se, že mnoho lidí si pod ním představuje nějaký hotový, jednou provždy daný soubor morálních „pravd“ či návodů k jednání. Chceme-li však zodpovědně naslouchat tradici, která k nám promlouvá z odkazu antického, zejména řeckého myšlení, mohli bychom etiku – snad – přiblížit následujícími příklady:

- je to **tázání po smyslu**, tj. zvýznamňování světa, opatrné odkrývání jeho „poukazů“, naslouchání a rozumění,
- je to **přesah** od toho, „co jest“, k tomu, „co by být mělo“, tj. jakési trpělivé a dlouhodobé budování „mostu“ mezi námi a ostatními lidmi, věcmi i situacemi,
- je to **problematické** zdánlivě „samozřejmé“, tj. neustávající kritika a zpochybňování své „pravdy“, jedinečnosti svého postoje či přístupu ke světu, a prolamování hranic sebe- střednosti a učení se respektu k „jinakosti“,
- je to celoživotní **kultivace osobnosti**, „péče o duši“ (ve významu, který propůjčil této myšlence Sókratés).

Etika jako životní postoj začíná tam, kde se zdánlivě „samozřejmé“ stává předmětem morální a mravní reflexe; tam, kde člověk dokáže zpochybnit sebejistotu svého nahlížení světa (a konání v něm) a začíná odkrývat nové a další, dosud netušené podoby smyslu.

Etika tedy současně znamená i schopnost „přijmout hledisko druhého“; člověk se vydává na cestu složitého, citlivého a neúnavného hledání jeho poukazů a učí se v stále znovu rekonstruovaných souvislostech žít, myslet a jednat. Etiku **nelze tedy nikomu „nadirigovat“**, je možné (a je třeba) ji **pěstovat jako kultivaci určitých stránek lidského myšlení, jako kritickou reflexi předpokladů a souvislostí vlastního chování a jednání** – nikoli jako přednášky „o etice“. V tomto pojetí **není ovšem etický rozměr lidské osobnosti nikdy „hotov“**; člověk je neustále otevřen, je sám svojí vlastní možností, nepřetržitě se učí žít a konat na tomto světě a sdílet jej s druhými. Jedině tak lze vůbec hovořit o naplňování lidské **svobody**, ale také **odpovědnosti**.

POLICEJNÍ ETIKA NEBO POLICEJNÍ DEONTOLOGIE?

Pojem „**policejní etika**“ představuje dnes již poměrně zažitě označení specifického druhu profesní, tj. aplikované etiky. Závěrečná zpráva institucionálního vědeckovýzkumného úkolu č. 413 „Policejní etika“, který publikovala odpovědná řešitelka Z. Herzogová v říjnu 2003, konstatuje, že ve vztahu k praktickým potřebám policejní služby „představuje policejní etika soubor norem, které regulují chování a rozhodování policejních subjektů v nejrůznějších situacích z hlediska žádoucího chování, tj. z hlediska toho, co společnost od policie očekává.“

Policejní etika – tak jako ostatní profesní etiky – je tedy evidentně chápána (a vyučována) více či méně na bázi **etické deontologie**. Jakoukoli profesní deontologií (= nauka o mravních povinnostech) se přitom rozumí více méně úplný výčet žádoucích mravních norem a povinností, tedy jako **kodeks žádoucího skupinového chování**. Pro policejní etiku to konkrétně znamená, že je rozvíjena a vyučována jako nauka o morálních povinnostech policisty; v praxi to často znamená její redukci na:

- a) seznámení s nároky obsaženými v Etickém kodexu Policie ČR a v mezinárodních deklaracích s ním spjatých,
- b) více či méně systematický „výťah“ morálních

čování odbornému profilu policisty. Jsem však hluboce přesvědčen, že etický aspekt je **nedílnou vnitřní součástí celistvého profilu policejní odbornosti**! Jinak řečeno: schopnost identifikovat morální problémové situace a odpovídajícím způsobem je řešit je specifickou schopností, nalézající se nepochybně na stejné úrovni s policistovou kvalifikovaností právní, policejněprofesní, tělesnou, psychickou, střeleckou apod.

NEZBYTNOST KONCEPCE

Jak vedení resortu MV, tak Policejního prezidia si dlouhodobě uvědomuje nezbytnost posílení etické složky výkonu policejní profese, což je v souladu s novým pojetím policejní práce, které se prosazuje v západní Evropě již zhruba od 70. let 20. století. Stanoveného cíle lze však dosáhnout jen koordinovaným úsilím v několika oblastech, z nichž hlavními jsou tyto:

- budování takového **stylu řízení** na všech úrovních Policie ČR, v němž budou dominovat kvalitativní ukazatele nad kvantitativními, kde komunikace po vertikální i horizontální ose se bude řídit zásadami moderní psychologie řízení a managementu apod., a kde tedy bude posílena úloha osobnosti policisty (ať již v roli nadřízeného, či podřízeného) včetně jeho morálních a mravních kvalit,

NAD VÝCHODISKY A CÍLI POLICEJNÍ ETIKY

aspektů z celého spektra povinností, určených policistovi právně (Ústavou, Listinou základních práv a svobod, odpovídajícími zákony, nařízeními, rozkazy apod.).

Podle mého hlubokého přesvědčení však **nelze deontologický aspekt policejní etiky odtrhávat od aspektu axiologického**, tzn. od rozvíjení problematiky morálních a mravních hodnot, řešení morálních dilemat, formulace morálních ctností apod. Jinak postrádá policejní etika hlubšího hodnotového zakotvení a zdůvodnění, v důsledku čehož je pak pěstována jako **pouhý apel nadřízených na určitou konkrétní podobu jeho vnějšího chování a jednání!**

Dovolím si tvrdit, že právě dlouhodobé úce deontologické pojmání policejní etiky má za následek, že **policejní management i řadoví policisté ji chápou jako jakousi „kuchařku“ etického chování policisty, jako instrumentária předem daných a hotových algoritmů chování**. Z takového pojetí ovšem vyplývá neustále opakovaný požadavek: precizujte nám návody, jak má policista v určitých situacích výkonu služby postupovat, aby „to bylo etické“! Nebo, jinak řečeno: dejte nám hotové „etické vzorce“ a my se pak budeme podle nich učit chovat a jednat!

V důsledku výše kritizovaného pojetí je ovšem i výuka policejní etiky neustále pěstována jako jakýsi „přívěsek“ k racionálnímu (nejlépe vědeckému) myšlení, čemuž odpovídá i její **pedagogické zařazení jako „přívěsku“ k vyu-**

- budování takového **systému vzdělávání** v Policii ČR, v němž etika nebude jen vnějším „přívěskem“ úzce chápáné odbornosti, nýbrž integrální součástí komplexní profesní přípravy po celou dobu aktivního vykonávání služby (tj. celoživotní vzdělávání).

Protože mi nepřísluší, vyjadřovat se ke stylu řízení, chtěl bych se zaměřit na oblast **vzdělávání**. Mezi konkrétní výstupy dosavadního snažení na tomto úseku lze jmenovat např.:

- získávání cenných zkušeností v rámci mezinárodní spolupráce (zejména projekt PHARE),
- zpracování řady koncepčních materiálů, týkajících se dalšího vzdělávání a výcviku pro policisty (zejména projektu celoživotního vzdělávání policistů),
- vydání Etického kodexu Policie ČR,
- vydání řady publikací zabývajících se policejní etikou, článků v časopisech, sbornících z konferencí aj.),
- aktivity středních policejních škol, zejména Střední policejní školy v Praze a jejího Střediska pro lidská práva a profesní etiku,
- aktivity Policejní akademie ČR v rámci jak základní výuky, tak v rámci celoživotního vzdělávání policistů a v rámci vrcholového policejního managementu, odborné články a studie učitelů PA ČR,
- inspirace publikacemi, konferencemi a projekty ze zahraničí,
- rozličné specializované semináře a workshopy, specializační a inovační kurzy apod.

Obávám se však, že uvedeným aktivitám je cosi společné: jednak to, že nenesou zpravidla známky systémovosti a koordinace, a dále to, že tematika policejní etiky bývá začasťe redukována na dvě témata, byť jsou nejméně mediálně zajímavá (mám na mysli korupci a nepřiměřené užití síly). Je přitom nesporné, že význam a potřeba rozvíjení etického rozměru osobnosti policisty vzrůstá. Nejde jen o mediálně vděčné „kauzy“, jako byl CzechTek či „Kateřina Jacques“; jde o to, že na výkon policejní služby v demokratickém právním státě jsou zcela logicky kladeny požadavky kvalitativně zcela jiného typu, než je obvyklé ve státě totalitním!

POSKYTOVAT KOMPETENCE, NEBO UČIT ETICKY MYSLET A ŽÍT?

Obávám se, že tak, jak je vzdělávání policistů prozatím koncipováno (a je tomu tak v souladu s celkovou filozofií výchovy a vzdělávání, kterou prosazuje MŠMT), je jeho archetypem v zásadě **scientistní model poznání**, opřený o model exaktních věd, a **požadavek úzce praktické (tj. spíše technologické) využitelnosti poznatků**. Uvedený trend je samozřejmě v souladu s logikou pohybu celé západní civilizace, založené na hodnotách trhu a volné konkurence; samozřejmě, že cílem jedince, účastníka se tržní soutěže, je: optimálně fungovat! Výstižně napsal Erich Fromm: „Cílem tržního charakteru je úplné přizpůsobení – být žádoucí na „trhu osobností“. Takový člověk nemá ani své ego (jako je ještě měli lidé 19. století), na něž by mohl spoléhat jako na svůj majetek, jako na něco neměnného. Musí totiž své já neustále měnit podle zásady: „jsem takový, jakým mne chcete mít“.“

Vzdělávací systém se, jinak řečeno, orientuje na schopnosti a dovednosti, s jejichž pomocí daný jedinec porozumí požadavkům určité **sociální role** (pro kterou je připravován) a bude schopen je kvalifikovaně naplňovat. Veškerá výuka (a to včetně výuky vysokoškolské) je organizována – jak konstatuje Jean-Francois Lyotard – s cílem „zajišťovat pro společenský systém **kompetence** odpovídající jeho vlastním požadavkům, totiž požadavkům zachovat vnitřní soudržnost. Dříve tento úkol zahrnoval vytváření a šíření určitého obecného životního modelu, jehož legitimizaci zaručoval zpravidla emancipační příběh. V kontextu delegitimizace se od univerzit a institucí vysokoškolské výuky žádá napříště, aby pěstovaly kompetence, a nikoli už ideály: tolik lékařů, tolik profesorů toho a toho oboru, tolik inženýrů, tolik administrativních odborníků atd.“

Co jsou však ony kompetence? „Competere“ – etymologicky vzato – znamená „stačit“, „být vhodný“. Zneklidňující **zúžené pojetí kompetencí**, jehož jsme svědky v posledních letech, znamená, že **jsou pojímány čistě instrumentálně: jako „dodávka hotového zboží“**. Kdo chce být k něčemu kompetentní, nechť si zaplatí určitý specializovaný kurz a bude „vybaven kompetencemi“... Neznamená však ve skutečnosti kompetentnost – spíše než „býti s něčím hotov“ – naopak určitou **uvědoměnou nedostačivost, naléhavost hledání?**

Profesně-etická kultivace osobnosti nespočívá – podle mého názoru – v mechanickém vyplňování předem vymezených profesních koridorů (pouhé osvojení si Etického kodexu a jeho implikací), nýbrž naopak v nastolování mravních dilemat, v prolamování hranic etických témat, pojmů a principů!

„Učení se rolím“ je jistě důležitým nástrojem sociální kontroly, je jedním z funkčních prvků procesu kontinuální a kontrolovatelné socializace jedince, ale – není-li doplněno problematiza-

cí, hledáním a „dekonstrukcí“ – snadno může zdegenerovat na pouhý výkonný nástroj vládnoucího establishmentu. Jinými slovy: etika jako hledání a budování smyslu, jako „budování mostů“, jako problematizace „samozřejmého“ je jedinou flexibilní hrází proti redukci legitimacy na legalitu, což má nezanedbatelný význam i v demokratickém právním státě! Policista, který nemá vytvořen (resp. sám si nevytváří) to, co bychom mohli nazvat „řádem vnitřní odpovědnosti“, bude navyklý poměřovat své chování a jednání povýtce skupinovými normami („řádem vnější odpovědnosti“) – a bude tudíž nikoli osobností, nýbrž manipulovatelným prvkem systému!

Vzpomeňme jen Václava Bělohorského, jenž často upozorňuje na skutečnost, že nejnebezpečnějším „prototypem“ 20. století byl právě „člověk bez skrupulí“. Takový člověk je schopen úplně všeho, je to člověk, který si neklade otázky, neproblematizuje, neřeší morální dilemata. Nepodstupuje tíživé a trýznivé hledání legitimity svých každodenních rozhodnutí. „Člověk bez skrupulí může být definován tím, že odvozuje své vědomí od svých úkolů: ne vědomí jako úkol, ale *úkol jako vědomí*. Člověk bez skrupulí se zcela soustřeďuje na službu úkolu. Odsunuje do neskutečnosti to, co přesahuje vědomí úkolu, v čem se vědomí prosazuje jako něco neredukovatelného na úkoly a cíle.“ Člověk bez skrupulí byl a vždy bude nejvhodnějším „materiálem“ pro totalitní ideologie všech druhů a podob!

Nezmiňuji se o tomto aspektu nahodile. Až znepokojivě často musím posluchačům připomínat zdánlivě banální princip:

- zásada „co zákon nezakazuje, je dovoleno“ se týká roviny práva, avšak co je dovoleno právně, nemusí být dovoleno i mravně,
- tedy to, že určitý zásah proběhl „podle předpisu“, není jediné kritérium, které bychom v demokratickém právním státě měli sledovat.

I při jakkoli zdůvodněném pojetí vzdělávání jako formování „kompetencí“ stojíme tedy před principiální otázkou: **K čemu mají ony kompetence směřovat?** Chceme-li, aby si absolvent (v našem případě: policejního studia) osvojil určitým způsobem zaměřené poznatky, schopnosti, dovednosti, obratnosti, musíme přece vědět, na jaký cíl mají být zaměřeny, jakou ideou jsou nesený!! **Kompetence jsou přece nástroj a nikoli účel!** Jinak řečeno: jakoukoli „kompetenci“ jakožto vzdělávací koridor „k něčemu“ předpokládá zodpovězení zásadní otázky. Vůči čemu je daná kompetence artikulována? Vůči čemu budeme směřovat utváření osobnosti policisty? Vůči čemu budeme profilovat jeho vzdělávací kurikulum, vůči čemu budeme systémově „otvírat“ jeho „duši“?

Shodneme-li se na východisku, že to nemůže být jen vůči operativně chápané, úzce pojaté roli, pak se shodneme na tom, že tomu tak musí být vůči **ideji**. A proč by jednou z takovýchto idejí nemohla být **vize policisty jako svěbytné, tvořivě myslící, prožívající a jednající osobnosti, která je schopna svobodně, ale zároveň se vši odpovědností kriticky reflektovat svět okolo sebe, druhé lidi i své vlastní jednání a hledat možnosti interpretace morálního rozměru životních situací, do nichž se dostává?** Pokud ano, hledejme takový model vzdělávání, který bude o formování této osobnosti pečovat...

NÁVRH MOŽNÉ VZDĚLÁVACÍ STRUKTURY

Etická kultivace osobnosti policisty by měla – podle mého soudu – prolínat veškerou jeho činnost od vstupu do P ČR.

Časová osa:

- přijímání nových policistů: zjišťování morálního aspektu motivace ke vstupu do řad P ČR – včetně přehledu dosavadních uchazečových aktivit, zájmů a „koníčků“ (mnohdy to o motivaci vypoví více, než psychologický test),
- ZOP by měli vést nejen odborně a psychologicky, ale i morálně zdatní učitelé a instruktoři, aby se jim „nepodařilo“ frustrovat nováčky při samotném vstupu,
- střední policejní školy a PA ČR by měly širěji akcentovat etickou problematiku (v případě PA: celoroční kurzy, nikoli pouze semestrální, soustředit se na seminární formu výuky, zvážit možnost seminářů i v kombinovaném studiu, kde by mohla nastat žádoucí výměna zkušeností, řešení morálních dilemat z výkonu služby apod.),
- systém celoživotního vzdělávání policistů.

Témata:

Jako nosné se v rámci policejní etiky ukazuje, založit výuku na obecnějších eticko-filozofických předpokladech a východiscích, a poté přistoupit k vlastní tematice policejní etiky. K diskusi si dovoluji předložit návrh struktury takového kurzu:

1. Etika, morálka, mravnost, právo

- a) Základní pojmy. Východiska morálního diskurzu. Etika a morálka. Ctnost jako péče o charakter, čest a svědomí.
- b) Rozhodující etické koncepty současnosti: základní přehled, s důrazem na utilitarismus a etickou deontologii.
- c) Společnost a mravní normy. Jedinec versus skupinové a společenské hodnoty a normy. Legalita a legitimita. Morálka a mravnost.
- d) Morálka – mravnost – právo. Vztah právních a mravních norem. Problém odůvodnění práva. Polemika mezi iuspozitivismem a iusnaturalismem.
- e) Co je spravedlnost? Druhy spravedlnostních úsudků, spravedlnost a rovnost, spravedlnost a právo.

2. Profesní etika policie

- a) Základní pojmy. Co je profesní etika? Etické nároky policejní práce. Odpovědnost a služba. Absolutní a relativní hranice policejní činnosti.
- b) Sociální úloha policie v demokratickém právním státě. Policie a lidská a občanská práva. Rezoluce Rady Evropy č. 690/1979, Evropský kodex policejní etiky.
- c) Etický kodex Policie ČR (interpretace a hodnocení).
- d) Policie a veřejnost, zdroje důvěry. Modely policejní práce. Policie a média.
- e) Specifičnost policejní subkultury. Kořeny neetického chování. Pozitivní a negativní aspekty loajality.
- f) Hlavní způsoby porušování Etického kodexu: korupce v policii, nepřiměřené užití síly policí.
- g) Etické aspekty vyšetřování. Etické aspekty výsledku.
- h) Policista a pachatel, policista a svědek, policista a oběť protiprávního jednání (poškozený), etické aspekty komunikačně náročných situací (oznamování nepřijemných zpráv, vyjednávání apod.).
- i) Policista v multikulturním prostředí.

**PhDr. Petr NESVADBA, CSc.,
Policejní akademie ČR**